

ئىلياس ەسەنبەرلىن

كوشپەندىلەر

شىنجاڭ جاستار - ورەندەر باسپاسى

غالباس دەستەنبەرلەن

كوشپەندىلەر

المان قىلىش بولسى

(تارىخى رومان)

شىنجاڭ جاستار - ورەندەر باسپاسى

2006 - ئۆزىمى

图书在版编目(C I P)数据

游民(1)/伊里亚斯·艾山拜尔林 著: — 乌鲁木齐:

新疆青少年出版社 2004. 11

ISBN 7 — 5371 — 4738 — 8

I 游… II 伊… III. 长篇小说—中国—当代

哈萨克语(中国少数民族语言) N·I 247·5

中国版本图书馆 C I P 数据核字(2004)第 117622 号

责任编辑: 木拉提·卡

责任校对: 努尔斯帕提·库

封面设计: 巴哈提·意

游民(1) (哈萨克文)

伊里亚斯·艾山拜尔林 著

新疆青少年出版社出版

(乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编: 830001)

新疆新华书店发行 新疆社会科学院印刷厂印刷

850×1168 毫米 32 开本 14.625 印张

2006 年 5 月第 1 版 2006 年 5 月第 1 次印刷

印数: 1 — 3060

ISBN7—5371—4738—8 定价: 25.00 元

جاۋاپتى رەداكتورى: مۇرات كارتەنجاى ۋلى
جاۋاپتى كوررەكتورى: نۇرسيپات قۇرمەت قىزى
مۇقاباسىن جوبالاعان: باقت ەسكەندىر ۋلى

كوشپەندىلەر (الماس قىلىش ەبولىمى) (1)

اۆتورى: ەلباس ەسەنبەرلىن

*

شىنجاڭ جاستار - ورەندەر باسپاسى باستىردى
(ۋرسمى جەڭس كوشەسى 100 - قورا، پ: 830001)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەندەرى تاراتادى
قوعامدىق ىلىمدار اكادەمىياسى باسپا زاۋودىندا باسلىدى
فورماتى 850×1168 1/32 مەم، باسپا تاباعى: 14.625

2006 - جىل مامىر، 1 - باسپاسى

2006 - جىل مامىر، 1 - باسلىۋى

تىراجى: 3060 — 1

ISBN7 — 5371 — 4738 — 8

باعاسى: 25.00 يۋان

مازمۇنى

1		بىرىنشى بۆلۈم
237		ەكىنشى بۆلۈم
462		پىلوگ

بىرىنشى بۆلۈم

I

اجال — ۇستەمدىگىڭدى جۇرگىزۋىدىڭ ەڭ بەرىك قۇرالى
مەس پە؟
باباسى شىغىسحان بۇكىل ەمدى وسى احال ارقىلى
باغىندىرماق بولغان جوق پا ەدى؟
قارا بۇقارانى ولمەن دىلەۋدەن شىغىس ۇرپاعىنان
شىققان قاي حان تارتىنغان؟»

«ابىلقاير ەربىز^① تەرىسىنىڭ ۇستىندە اۋناپ ەتۈستى.
«يا، ەلم سەبۇ — شىغىس بابانىڭ ۇلى ساياساتى. ول
ەزىنىڭ بۇكىل ەمدى جاۋلاپ الام دەپ جىناغان جاۋ جۇرەك
ەراتىن^② دا وسى ولمەن قورقىتىپ ۇستاعان جوق پا؟ . . يا،
يا، سويتكەن ەدى عوي. قالاي دەلىنگەن ەدى سول ەبىر
ەتارتىپ ياسىسىندا؟»

«ابىلقاير كوزىن جۇمدى. جاقىندا عانا فارسى تىلىنە
اۋدارىلغان. شىغىس باباسىنىڭ ەمىرى ەجۈرىپ تۇرغان
كەزىندە قاراقۇرىمدا بولغان يتالىالىق ەبىر جىھانكەز
جولاۋشىنىڭ جازغان كىتابىنىڭ ەربىر ەرپى باقاندای بوپ كوز
الدىندا تۇرا قالدى. «ابىلقاير ەزىن جىبىرلاتىپ وقى باستادى:
« موغۇل اسكەرى جايىندا. شىغىسحان ون ادام ەبىر ادامعا

① ەربىز — مىڭى تۈركى ەتىلى — لەوپارد.
② ەراتن — مىڭى تۈركى ەتىلى — اسكەر دەگەن ماعىنادا.

باغمىسىن دەپ بۇيرىغان (بىزدىڭشە ونى ونباسى دەيدى) ، ال
 ول ونباسى ئېىر ءجۇزباسىغا باس يىگەن . ون ءجۇزباسىنىڭ
 ئۇستىنەن ئېىر ادام قاراعان . ونى مىڭباسى دەگەن . بار
 اسكەرىنىڭ باسىنا ءۇش نوپان قويغان . بۇل ءۇش نوپان
 بارىپ ئېىر قولباسىغا تىزە بۇكىكەن . ءابىلقاير ءسال كوزىن
 اشتى . ەڭ قىزىعى ار جاعى . . . ول قايتادان وقى ءتۇستى :
 « ەگەر ئۇرس كەزىندە وسى ون ادامنىڭ بىرەۋى ، نە
 ەكەۋى ، ۇشەۋى ، ءتىپتى ودان كوبى كەيىن قاشار بولسا ، ولار
 ولتىرىلەدى ، ال جۇزدىكتىڭ وزگەلەرى قوزعالماي ، الگى ون
 ادام ءبارى بىردەي كەيىن شەگىنسە ءبارى دە جويىلادى :
 قىسقاسىن ايتقاندا ، ءبارى بىرگە شەگىنبەسە ، ءوز بەتىمەن
 شەگىنگەننىڭ ءبارى تەگىس ولتىرىلەدى . وسى ايتقانداي ، ون
 ادامنىڭ ئېىر - ەكەۋى جاۋعا قارسى ءۇمتىلىپ ، وزگەلەرى
 تۇرىپ قالسا ، تۇرىپ قالعاندار تەگىس قۇرتىلادى . ال ، وسى
 وننىڭ بىرەۋى ، نە ودان كوبى تۇتقىنعا ءتۇسىپ ، وزگە
 جولداسىتارى ، ولاردى قۇتقارماسا ، قۇتقارماغانداردىڭ ءبارى دە
 ولتىرىلەدى . » ءابىلقاير قايتادان ويىعا كەتتى . « شىڭجىستىڭ
 قاي ئۇرپاعىن ويلاعان ماقساتىنان باسقانىڭ تاعدىرى توقتاتقانى
 بار ؟ توقتاتىپ كورگەن ەمەس . ونداى وقىعا پاندنامادا ①
 كەلتىرىلمەيدى . تاقتاعى حان دا ، التىن تاباقتاعى جىلان دا
 ئېىر . تىيەم دەگەندى شاعىپ الۋعا ءتىستى . بابامىز سالعان
 قاندى - جوسىقتى جول بار . سول جولدىڭ سۇرەنى ەمەس پە
 ئېىز كەلە جاتقان ؟ قارا قازاق تۇگىل ، الەم قوجاسى
 شىڭجىسحاننىڭ ئۇرپاعى ئېىرىن - ئېىرى ايىپ كورمەگەن . موڭگە
 حاننىڭ ئېىر ءوزىنىڭ ىستەگەنى نەگە تۇرادى ؟ » .

① پاندناما—حاندارعا ، ال باسقارتىن سۇلتاندارعا ارىنعان تاسىحات كىتابى (مىسكى
 تۇركى ءتىلى) .

شەخەسحاننىڭ تۇرت ۇلى — جوشى، جاعاتاي، ۇگەدەي، تولە

شىنخەيسىحاننىڭ تورت ۇلى بولغان. جوشى، جاعاتاي،
ۈگەدەي، توله. تورتەۋى الەم قوجاسى شىنخەيسىحان جاۋلاپ العان
جەردى تورت ۇلىسقا بولپ، ارقايسىسى بىر - بىر
ۇلىستان باسقارغان.

شىنخەيسىحان ۇلىسىمەن الەم قوجاسىنىڭ تورت ۇلىنىڭ
اراسىندا جانجال باستالغان. جانجال شىنخەيسى ورداسى -
قاراقۇرىم ۇلى تاعىن كىم يەلەنەندەن شىعادى دا، اياغى ۇلىس
اراسىنداغى جەر، اتاق، باق تارتىسنا اينالدى. جوشى مەن توله
ۇرپاغى بىر جاق، ۈگەدەي مەن جاعاتاي ۇرپاغى ەكىنشى جاق.
شىنخەيسىحان ۇلىگەننەن كەيىن قاراقۇرىم تاعىنىنا ۈگەدەي
وتىرادى. ۈگەدەيدەن كەيىن ۇلى خان ونىڭ بالاسى كۈيىك
بولدى. كۈيىكتەن كەيىن جوشىنىڭ ەكىنشى ۇلى - التىن
وردانىڭ العاشقى خانى، اتاقتى باتۇدىڭ ارقاسىندا قازاقتار موڭگە
دەپ اتاپ كەتكەن، تولىنىڭ ۇلكەن بالاسى مەڭگۈ قاراقۇرىمغا
خان سايلانادى. موڭگەنى خان سايلاردا، وزدەرنىڭ كۈشنىنىڭ
جەتپەيتىنن بىلگەن ۈگەدەي مەن جاعاتايدىڭ بالالارى تولپ
جاتقان سىلتاۋ تاۋىپ، ۇلى قۇرىلتايغا كەلمەي قالادى.

تەك بىر جىل وتكەننەن كەيىن، موڭگەنىڭ نىزبانان
سەسكەنىپ، ۈگەدەي، جاعاتايدان تاراعان بىر توپ سۇلتاندار
خان تاعىنا قۇتتى بولسىن ايتقالى كەلەدى. خان ولاردى ۇلكەن
قوشامەتپەن قارسى الادى، اتاعات كورسەتەدى، بىراق تۈبىندە
مەنىڭ ۇرپاقتارىمىمەن خان تاعىنا تالاساتىن وسىلار بولار دەپ،
بارلىعىن بىر تۈندە قىرغىزىپ تاستايدى.

بىر مىڭ ۇش ۇجۇز قىرىق ەكىنشى جىلى باتۇدىڭ ۇرپاغى
التىن وردانى بىسلام دىنىنە باعىندىرغان وزبەك خان بولدى.
سودان كەيىن داۋشتى قىپشاق جەرىندەگى وسى خاننىڭ اتىمەن
اتالا باستاعان وزبەك ورداسىنىڭ تاعىنا بىر مىڭ تورت ۇجۇز
جىرما جەتتىنشى جىلى ابىلقاير يە بولدى. بۇل جوشىنىڭ

بەسنشى ۇلى سايباننان تاراعان داۋلەت - شايجى سۇلتاننىڭ بالاسى. قازىر ونىڭ موڭگە جولى دەپ وتىرعانى جوعارعى ايتىلعان موڭگە حاننىڭ قاندى وقيعاسى. راسىندا بۇل قاندى وقيعا شىڭخىس ۇرپاقتارىنا بەلگىلى سارا جولعا اينالغان. «ابىلقاير تەرس بۇرىلىپ ءۇستى. «موڭگەدەن كەيىن دە بۇل قاندى جانجال ورشەلەنە تۇسكەن جوق پا ەدى؟ ەيا، ءسويتتى عوي» .

موڭگە ولگەننەن كەيىن شىڭخىستان تۇعان ءتورت ۇل ۇرپاعى ءتورت دارا بولپ كەتەدى. «تالاس تەك شىڭخىستان تۇعان ءتورت ۇل ۇرپاقتارىنىڭ اراسىندا بولپ قويدى ما؟ جوشىدان تۇعان بالالارنىڭ اراسىنىڭ ءوزى دە سان الۋان قاندى وقيعالارعا اينالغان جوق پا؟» ابىلقاير اۋىر كۇرسىنىدى. «ەيا، شىڭخىسحاننان كەيىن بۇكىل الەمگە اتى شىققان جوشىنىڭ ۇلى باتۇحان مەن تولەننىڭ بالالارى قۇبىلاي مەن قۇلاۋ بولدى...»

باتۇحان مەن قۇلاۋ بىرىگىپ، ۇگەدەي مەن جاعاتايدىڭ ۇرپاقتارىنا قارسى شىقتى. ءبىراق وزدەرىنىڭ اراسى نەمەن ءبىتتى؟ ەكى قوشقاردىڭ باسى ءبىر قازانعا سىما ما؟ ەگەر الەم توقتى بولسا، بۇل ەكەۋى كوكجال قاسقىرلار ەدى عوي، تالاسپاي - تارتىسپاي قوس ارلان قالاي قىسىن ورتاسىنداى جىلى - جۇمساق باغلاندى؟ ءتۇبى ەكەۋىنىڭ جولى ەكى بولنىۋگە تۇرا كەلدى ەمەس پە...»

ابىلقاير تاى كۇرسىنىدى. كەنەت ونىڭ كوز الدىندا، ءدال بۇگىنگىدەي، سوناۋ ءبىر بابالار جىر قىلعان قاندى وقيعالار ەلەستەي جونەلدى.

ءبىر مىڭ ەكى ءجوز وتىز بەسنشى جىلى، ياعنى مەشىن جىلى، قاراقۇرىمعا باعىنىشتى ەلگە جار سالپ ۇگەدەي بۇكىل شىڭخىس ۇرپاعىن جىدى. وسى قۇرىلتايدا بۇكىل باتىستى

جاۋلاپ الۇ ماسەلەسى شەشىلدى.

مىنە، باتىسقا قاراي لەك - لەك بوپ موڭغۇل اسكەرى
اتتانىپ بارا جاتىر. بۇنى ەلۇ جىلدىق جاۋگەرشىلىك ومىرىندە
جەڭىلۋدى بىلمەگەن سۇبىتاي باحادۇر مەن جىيرما سەگىز
جاسار باتۇخان باسقارپ كەلەدى. . . بۇلاردىڭ مىنگەندەرى
كاكىر - شۇكىر تاي - تۇياق ەمەس، ون كۇن جەلىسكە شىداي
الار الاسا بويلى، توقپاق جالدى، قۇشاق قۇيرىقتى، كىلەڭ
سايگۇلىك شابىستى جىلقى. ۇستەرىندە ساۋىتتى، جالپاق بەت،
سىعر كوز نوپان، باحادۇرلار. اتتارىنا دا تىزەلەرىندە دەيىن
ساۋىت جابىلعان. ەكى جاعىندا جەبەگە تولعان ەكى - ۇش
قورامسا، بەلدەرىندە قىسقى ۇزدى قىلىش پەن ۇزىن ساپتى
ايبالتا، قامال بۇزاتىن تاس اتقىشتاردى سۇيرەۋ ۇشىن ەر
قاسىنا بايلاپ العان جۇاندىعى بىلەكتەي قىل ارقان.
ارقايسىسىندا كەم دەگەندە ەكى ساداققان. كەيىر كورىكتى
كىيىنگەندەردىڭ تاقىمدارىندا ەبىر جاق ۇشى پىشاقتاي وتكىر
نايزا. جەبەلەرىنىڭ ۇشى ەكى ۇزدى قانجارداي وتكىر،
سۇيىر، بىلىداپ كەلىپ قادالسا، ەگەر ەتانىڭ تاستان
جارالماسا، ار جاعىنان ەبىر-اق وتەرى حاق. بەلگە بايلانغان
قورامسالار، قازاق باتىرلارىنىكىندەي ەمەس، تالدىن ەيىپ
توقىلعان. جاۋىنگەرلەرىنىڭ باسىنا كىيگەن تەمىر، قولا
دۇلىعالارى انادايىدان كۇنگە شاعىلىسىپ جارق - جۇرق ەتەدى.
لەك - لەك بوپ، بورت - بورت جەلگەن قالىڭ قوسىنىنىڭ
بۇداقتان شاكى مىستان جەر بەتىنەن كوتەرىلگەن بۇلت
تارىزدى.

باتىستى الۇعا بۇل جولى اتتانغان اسكەر ۇش ۇز مىڭ!
ۇش لەك قول! ايبارلى دا، سۇستى دا! كىم، وعان شىداي
الار! ەيا، شىداي العان جوق.
سول ەبىر جىل كۇن تۇتىلعان ەبىر مىڭ ەكى ۇز وتىز

التمنى جىلى ەدى عوي. باتۇحان باستاعان قالىڭ قول جازدىڭ
اياق كەزىندە ەدىل بويىنداعى بۇلغارلاردىڭ استاناسىن الدى.
ءۇش جىلدىڭ شىشىندە باتۇ اسكەرى رىيازانى، ۆلادىمىر،
سۆزەلى، كىەۋتى شاۋىپ باتىسقا جول اشلىدى. قان سۆداي
اقتى. جانعان قالا، جىلاغان بالا. «شىڭجىسحان!»،
«باتۇحان!»، «سۇبىتاي باحادۇر!» اتتارى ەمدى تۇرشىكتىر-
دى. باتۇ اسكەرىنىڭ الدىندا ەۋروپا مەملەكەتتەرىنىڭ باي
ولكەلەرى قالدى. موڭغۇلدىڭ اقتانگەر تاپال جىلقىسىنىڭ
تۇياعى ەندى پولشا، چەختار مەن مادىيارلاردىڭ جەرىن باستى.
الدارىنان ادريات تەڭىزىنىڭ جاعاسىن جاپىلاغان تاغى سلاۋيان
ەلدەرى كورىندى.

باتۇحان ول ارالارعا دا جەتەر مە ەدى، قايتەر ەدى، ءدال
وسى كەزدە ياعنى ءبىر مىڭ ەكى ءجۈز قىرىق ءبىرىنى، دوڭىز
جىلى ۇلى حان ۇگەدەي ءولدى دەگەن حابار كەلدى. باتۇ كەيىن
قايتتى. بوتەن ەلدەردى الۋ قۋانىشىنان قاراقۇرىمداعى شىڭجىس
تاعىنا كىمنىڭ وتىرۋ حاۋپى كۇشتى بولدى.

ۇلى تاققا كۇيىك وتىردى. ەندى بىرىنە - ءبىرى قاس قوس
ءبىرىنىڭ اراسى الىستاي بەردى. ءبىرى «ۇلى وردانىڭ
حانمىن» دەپ كوكىرەك كورسەتكىسى كەلسە، ەكىنشى تۋى
اسپاندا جەلبىرەگەن التىن وردانىڭ ايىمىن الدىنان كەس -
كەستەي تارتتى. باتۇحان كۇيىكتىڭ بۇيرىقتارىن جالپى
تىڭداغانمەن، كەيدە سىلتاۋ تاۋىپ ورنىداماي قويۋدى دا
شىعارعان.

بۇنداي جاعايدا ءۇش جىل شىداغان كۇيىك ءتورتىمنى
جىلى قالىڭ قوسىنمەن تارباغاتاي تاۋىنان ءتۇسىپ، التىن
ورداعا قاراي بەت العان. وسىنداى جانجالدى كۇتىپ وتىرعان
باتۇ دا سۆ جۇرەكتىك كورسەتپەگەن.
ەدىل وزەنىنىڭ ساعاسىنداعى التىن وردا استاناسى ساراي

قالاسىنان «سارى ارقاداعى ەلىمدى كورەمىن» دەگەن سىلتاۋمەن ون تۈمەن قولمەن كۈيىككە قارسى جۇرگەن. قالىڭ قول ەكى جاققان تايپى بەردى. كۈيىك پەن باتۋ المىستان ايبات كورسەتپ، اياقتارىمەن جەر قوپارىپ سۈزىسۈگە كەلە جاتقان ەكى بۇقا ءتارىزدى. «قايسىسىنىڭ ءمۈيىزى سىنباق؟ ال سىنباسا قايسىسىنىڭ ءمۈيىزى مۇقالىپ، نامىسقا شىداي الماي قان قاقساپ سىرقىراماق؟». بۈكىل شىڭعىس اۋلەتى بولپ دەمىن شىنە تارتا كۈتتى. ءىراق زاڭغار مۈيىزدەر سارت - سۈرت ۇرىسقان جوق. كۈتپەگەن جەردەن جول - جونەكەي كۈيىك ەكى كۈن اۋىرىپ قازا تاپتى...

ءابىلقاير ەزۋ تارتىپ كۈلىمسىرەدى. «ءيا، كۈيىك جوق جەردەن و دۇنيەگە ساپار سالدى. ءىراق قانداي اۋرۋدان كەتكەنىن ءالى كۈنگە دەيىن ءتىرى جان ايتا المايدى. الدە... و دا عاجاپ ەمەس. ەگەردە جاۋىڭدى جەڭەر نايزانىڭ ۇشىنان باسقا دا جول تابا السالڭ، نەسى اىيىپ؟ جوق، جوق، شىڭعىس بۇرىلەرى كىسى ولىمىنەن سەسكەنىپ كورگەن ەمەس. ال سوندا وزىنىكى نە؟ ءىر قارا قازاقتى ءولم جازاسىنا قيا سالۋعا نەگە وسىنشاما قىنالايدى؟ بۇل نە، قورقاقتى ما، الدە كارلىكتىڭ الدى بوپ، تابانىنىڭ ءبۇرى كەتە باستاعانى ما؟ جوق، جوق، ەكەۋى دە ەمەس، بۇل جاعدايدى وڭاي شەشۋگە بولمايدى. مۇندا ويلاناتىن كاپ كوپ...»

«ءولم! كەرەك جەرىندە، جوشى تۇقىمى دا ەكى قولىن قانعا بوياپ شىعا كەلەرى حق. وعان سوناۋ باتۋ ۇرىپامىنىڭ سىتەرى كۇا».

«ءيا، ءيا، كۈيىك ولگەننەن كەيىن ءتورت جىلدىن كەيىن، باتۋحاننىڭ ءوزى دە دۇنيە سالدى. ءىراق ۇلى وردا حانى ەتپ تولەنىڭ ۇلكەن ۇلى، ءوزىنىڭ ۇزەڭگىلەس سەرىگى موڭگەنى

ۋەتىرىمىزىپ كەتتى. ال باتۇر ولگەننىڭ ەرتەڭىندە-اق التىن وردا
تاعىنا تالاس باستالغان جوق پا ەدى. . . بۇل تالاس تا قانداي
قاندى وقىعالارعا اپارىپ سوقپادى! اقىرى قايمىڭدى قۇرتقان
تۇنگى اعاش جەڭگى كۈپەلەكتەي باتۇردىڭ بار ۇرپاعىن جويىپ
تىندى» .

شىڭخەسحان زاڭى بويىنشا حان ولسە ونىڭ ورنىن ۇلكەن
ۇلى باسۋى كەرەك. باتۇردىڭ ءتورت ۇلى بولعان-دى. سارتاق،
تۇخۇحان، ايۇحان، ۇلاقشى. التىن ورداغا سارتاق يە بولۇعا
ءتېستى ەدى. ناسرانى^① دىننە كىرگەنى بولماسا، وتكىر، وت
جۈرەكتى جاس ەكەن جانە ونى ماڭگە حان دا ۇناتقان كورىنەدى.
ءبىراق التىن وردانى وعان جوشىنىڭ ءۇشىنىشى بالاسى بەركە
قىيىسى كەلمەيدى. بەركە باتۇردىڭ ءتىرى كۈنىندە كوزگە
تۈسكەن حان ۇرپاعى. مۇسىلمان دىننە كىرىپ، باعداتتاعى
ابباسىت حالىفاتىنىڭ وسى كەزدەگى حالىفى مۇستاسىمىنان شاپان
كىيىپ، تارتۇعا قۇران العان ادام. موڭگەدەن التىن وردا تاعىنا
ۋەتىرۋعا رۇقسات الۇعا سارتاق قاراقۇرىمعا ءجۈرىپ كەتكەندە،
وسى بەركە مويىنىنا بۇرشاق سالىپ، «ءيا، اللا، بار بولساڭ
سارتاقتى قاراقۇرىمعا جەتكىزبەي ال!» دەپ كوزىنەن جاسى
سورعالاپ، ءنار تاتپاي، ەكى كۈن بويى قۇدايدان تىلەيدى.
سارتاق سۇلتان جول ۇستىندە ءش اۋرۇعا ۇشىراپ، قازا
تابادى. سارتاققا كەلگەن قۇداي جىبەرگەن اجال ما، الدە
بەركەنىڭ تاپسىرۋىمەن سۇلتاندى كۈزەتتىپ بارا جاتقان
كىسىلەردىڭ بىرەۋىنىڭ بەرگەن ۋى ما، بۇنى دا وسى كۈنگە
دەيىن بىلگەن جان جوق. . .

ءابىلقاير مىعەننان كۈلدى. جايىشلىقتا شىبىن ءولمى
قۇرلى كورمەيتىن الگى ءبىر قارا قازاققا ايتىلماق ءولمى ۇكىمى

① ناسرانى ءدىنى - نەستورىيان

مېنن شىقپاي قويغانغا كۈلدى. «جوشى ۇرپاعىغا ادام
 تاعدىرى قاشان خان شەشە الماس جۇمباق بولغان؟ جوق، ءبىر
 عانا جوشى ۇرپاعى ەمەس ءبىر اكە، ءبىر شەشەدەن تۇعان
 سۇلتاندار دا ءبىرىن - ءبىرى باۋىزداپ جاتپايتىن با ەدى؟»
 ءيا، بەركە خان بولدى. . . ال ءبىر مىڭ ەكى ءجۈز الپىس
 التىنشى جىلى بەركە دۇنيە سالىسمەن التىن وردا تاغى قايتادان
 باتۇحاننىڭ ۇرپاعىغا قايتقان. ءبىراق باتۇ ۇرپاعى التىن ورداغا
 جەتى اتاسىنان اسىپ خان بولا المادى. ءبىر مىڭ ەكى ءجۈز
 توقسان بەسىنشى جىلدىن ءبىر مىڭ ءۇش ءجۈز ون ەكىنشى
 جىلغا دەيىن تاقتا وتىرعان توقتاۋدان كەيىن باتۇدىڭ
 نەمەرەسى، ايۇحاننان تۇعان وزبەك خان ولگەننەن سولڭ التىن
 وردا تاعىغا وزبەكتىڭ بالاسى جانبەك وتىردى. وسى ءاز
 جانبەك حاندى قاراڭغى تۇندە تۇعان بالاسى بەردىبەك ءوز
 قولىنان باۋىزداپ، خان تاعىغا جەتتى. ءبىراق بەردىبەك قۇر
 اكەسىن ءولتىرىپ قانا قويمايدى. التىن وردا تاعىنان دامەتەر
 دەپ، ءبىر جازدا ات جالسىن تارتىپ مىنەر اعا - ءنىسىن تەگىس
 ءولتىردى، ابات ەلدى الا ايران ەتتى. ايتسە دە مەنشېكتەنگەن
 التىن تاق وعان دا قۇتتى بولمايدى. تاققا وتىرعانىغا ەكى جىل
 وتەر - وتپەستەن، قاستاسقان تۇستارى ونىڭ ءوزىن باۋىزداپ
 ءولتىردى. خالىق اراسىغا تاراپ كەتكەن «نار موينى
 كەسىلگەن، بەردىبەك خان ولگەن كەز» دەگەن ماتەلدىڭ اڭىسى
 سودان. مىنە، وسى بەردىبەك حاننىڭ ولۇمىن بىرگە باتۇ
 ۇرپاعىنىڭ التىن ورداغا خان بولۇشى دا بىتكەن.
 ءابىلقاير وسى وقىعالاردى ءبىراز ويلاپ وتىردى دا،
 ورنىنان تۇرەگەلىپ تەرەزە الدىنا باردى. ءبىراق بىرىنەن سولڭ
 ءبىرى تىزبەكتەلگەن اۋىر ويلار، سوڭىنان ەرگەن جەتىم
 كۇشكىتەي، قالماي قويدى.
 «التىن وردا حاندىغا تالاس باتۇحان ۇرپاقتارىنىڭ

اراسىندا بىتكەنمەن، جوشىنىڭ وزگە بالالارىنىڭ ئۇرىم -
بۇتاقىلارنىڭ ئىشىنىدە «بىتتى مە؟» «داشتى قىپشاق خانى تاغى
دا ئۇر كۇرسىنىدى.

«جوشىدان قىرىق ئۇل، ون جەتى قىز تۇعان ەكەن.
«ارقايسىسى «بىر ئۇلىس، اتتەڭ ئۇز بىرلىكتەرى بولمادى.
التىن وردا خانى بولامىز دەپ قىرىق پىشاق بوپ قىرىلىستى عوي
«بارى. سونىڭ ئىشىنىدە تەك باتۇر ئۇرپاى عانا ئۇستەم بولىپ
كەلدى. ەگەردە جوشىنىڭ ئۇلكەن بالاسى وردا باتۇداي ازۇلى
جاراتىلعاندا كوكەك «انى باسقا تۇردە ايتىلار ەدى. ايتكەنمەن وردا
ئۇرپاعىنىڭ بوزوكپە بولغانى تەرس تيمەدى. مىنە ەندى،
بەردىبەك سۇمنىڭ قاندى قولى ارقىلى باتۇر ئۇرپاعىنان باق قۇسى
ئۇشىپ ەدى، التىن وردا وزگەمىزگە قالغان جوق پا؟

راس، التىن ورداداعى سايبان ئۇرپاى كەشەرەك خان بولا
باستادى. ال، جوشىنىڭ ون «ئۇشىنى بالاسى توقاي تەمىر
ئۇرپاى بەسىنىشى بۇنىنىدا، اقساق تەمىر كورەگەنمەن اللىسىپ
وتكەن ورس خاننىڭ كەزىنىنەن-اق باۋىر باستى.

يىگىلىكتىڭ ەرتە - كەشى جوق، تەك ارتى قايرىلى
بولسىن.

«ابىلقاير قاباغى قارس جابىلىپ كەتتى. ونىڭ سۇلۇ
مۇرتتى اعايىرالت تۇرىنىدە «بىر وراسان قوبالجۇ سەزىلدى. خاننىڭ
«بۇيتىپ جان - جاعىنا ئۇركە قاراپ، كوڭىل كۇيىنىڭ وزگەرە
قالۇنىنىڭ ئۇجايى كوپ ەدى.

قوس قولى قىزىل قانغا بويالغانىنا قاراماي، ون جەتى
جاسار «ابىلقايردى ازۇلى تىلەكتەستەرى «داشتى قىپشاققا خان
ەتىپ اق كىيىزگە كوتەردى. باق قۇسى باسنا قونىپ، اق
تۇيەنىڭ قارنى جارىلدى. «بىراق ادامنىڭ باغى كوتەرىلگەن
سايىن، جاۋى دا كوبيەدى. بۇعان جوشىنىڭ وزگە
ئۇرپاقتارىنىڭ اراسىنداغى كوكىرەكتەرىن ەجەلدەن جەگىدەي

جەپ كەلە جاتقان باق كۈندەستىك، ەل بىلەۋلىكتەن تۇعان تالاس
كەسەلدەرىنەن باسقا بوتەن دە سەبەپتەر قوسىلعان.

بىز اڭگىمە ەتىپ وتىرعان بىر مىڭ تورت ءجۈز ەلۋ
التىنشى جىلى وسى تالاس جارعا تىرەلىپ تاسىعالى تۇرعان
وزەندەي شەڭبەرىنە ابدەن جەتكەن كەزى ەدى. ابلقايردىڭ
سەسكەنەتىن جاۋى ەكەۋ: بىرى— ورس حاننان تۇعان
قۇيرىشق حاننىڭ بالاسى باراق ۇلى جانبەك پەن ونىڭ ءۇش
اتالاس تۇسى كەرەي. ەكىنشى— ۇزىنىڭ اتالاسى ماقمۇدەك
حاننان تۇعان حودجا مۇحامەد حاننىڭ بالاسى اباق. بۇل دا قۇر
سۇلتان ەمەس، التىن وردامەن اق ورداغا يە بولغان حان
تۇقىمدارى. اسىرەسە ورس حاننىڭ ۇرپاقتارى حاۋىپتى.
جانبەك پەن كەرەيدىڭ قۇر وزدەرى عانا ەمەس، ارتتارىندا
ارقايسىسى بىر تۇمەنگە قولباسشى بولا الار قاسقىردىڭ
بولىتىرىگىندەي سەگىزدەن ۇلدارى تۇر. اسىرەسە جاس بولسا
دا جانبەكتىڭ ۇلى قاسىمنىڭ، كەرەيدىڭ بالاسى بۇرىندىقتىڭ
اياق الستارى بولەك. بۇلارى دا ەشتەڭ ەمەس، جانبەك پەن
كەرەيدەن سەسكەنەر باسقا دا حاۋىپى بار. كوك وردا تىرەگى،
ابلقايردىڭ ۇلى قولى قىپشاق بولسا، جانبەك پەن كەرەيدىڭ
سۇيەنەرى ارعىن. ارعىن جۇرگەن جەردە قوڭىرات، نايمان،
كەرەي، ۋاق، تاراقتى دا ۇزەڭگىلەسە كەتەدى.

ال، اقيقاتنا كەلسەك جانجال تۇبى اردا جاتىر. بۇل
مەزگىل سوناۋ سوعدى جەرى مەن ەدىل وزەنىنىڭ جاعاسىنا
دەيىن ۇلى ءداشتى قىپشاق دالاسىن جايلاعان تۇركى تۇقىمداس
ەلدەردىڭ ەكىگە بولىنە باستاعان شاعى ەدى. شارۋاشلىعىنا
قاراي، ماۋرەنناحر دەپ اتالاتىن جەيخۇن^① مەن سەيخۇن^②
داريالارنىڭ ورتاسىندا تۇراتىن تۇركى رۋلارىنىڭ كوبى

① جەيخۇن— امۇ داريا.
② سەيخۇن— سىر داريا.